

Zalai légihelyzet, 1944-45 (Adalékok a Székely Nemzeti Múzeum második világhábo- rús történetéhez)

(Kivonat)

A Székely Nemzeti Múzeum 1944-ben menekített anyaga az eddig ismert források szerint a zalaegerszegi vasútállomást ért 1945. március 27/28-i bombatámadásban pusztult el. Szerző tisztázza a légi támadás előzményeit és körülményeit. 1945. márciusban még működött a német- és részben az ennek alárendelt magyar lokátorhálózat is, és 1944 végétől ez már elsősorban Bécs és éppen a zalai olajvidék - az egyetlen, még német kézen maradt európai kőolajmező - védelmét szolgálta. Zalaegerszeg hadászatiilag még mindig jelentéktelen, félreeső vasútállomását azóta már két, amerikai légitámadás is érte. 1945. március 16-án elesik Budapest, és a Vörös Hadsereg újra támadásba lendül a hosszú ideig lemerевedett dunántúli frontvonalon. Légi kötelékei alacsony repülésben támadnak, a lokátorok nem jelzik idejében a gépeket, ezért késik el a légiriadó. A zalaegerszegi bombázás is a csapatok előnyomulását készíti elő, néhány órával a bombázás után a város el is esik. Ezért nem készül a szokásos módon részletes jelentés az eseményről, és a városban is csak utólag rekonstruálják a történeteket.

Cél: lehetőleg minél többet megtudni arról a légitámadásról, amelyik 1945 márciusának

utolsó dékadjában a zalaegerszegi vasútállomáson elpusztította a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum oda menekített műtárgyait.

Az előzmények: a Székely Nemzeti Múzeum műtárgyainak jelentős részét 1944 nyarának végén, a gyors ütemben előretörő Vörös Hadsereg csapatai elől a korabeli múzeumi és műemléki felügyelőség először Kolozsvárra, majd Keszthelyre és végül Zalaegerszegre menekítette. Egerszeg mellett valószínűleg az szólhatott, hogy bár megyeszékhely volt, vasútállomása egy aránylag jelentéktelen mellékvonalon épült fel, amelynek hadászati jelentősége elenyésző volt, ellentétben a közeli Nagykanizsa és Szombathely pályaudvaraival. Ennek ellenére - mint később részletezem - az amerikai légierő 1944 végén két ízben is bombázta kisebb kötelékekkel.

A helyzet: a múzeum anyagát tartalmazó vagonok az állomás rendezővágányain állottak. A korabeli légoltalmi előírásoknak megfelelően légiriadókor minden esetben, a többi szerelvényvel együtt kihúzták a nyílt vágányokra, hogy így csökkentsék a veszélyeztetettségüket. A bombatámadás napján, 1945. március 27/28-án erre nem volt már lehetőség. Néhány hónappal korábban, 1944 nyarán általában 15-20 perccel a támadás előtt szólaltak meg a szirénák, és jelezték a légiriadót. Ez lehetővé tette, hogy a légiriadó és az első bombák lehullása közötti időben az emberek elérjék az óvhelyeket, és elfoglalják helyeiket, a vasutasok és a gyárakban dolgozók végrehajtsák meghatározott feladataikat. 1943-44-ben a német és a magyar légvédelem hatékony lokátorhálózatot épített ki, amely képes volt a magasan szálló amerikai és más légikötelékeket, vagy egyes gépeket időben észlelni. A német hálózat első vonala követte az Adriai-tenger vonalát Dubrovniktól egészen Triesztig. E láncot a Zágráb és Belgrád térségében kiépített állomások egészítették ki. A második vonal Ausztria déli részén települt. A magyar hálózat keretében két magyar tervezésű és gyártmányú több mint 300 km-es hatósugarú „Sas” típusú lokátor települt Sári és Dunapentele térségében. Magyarország 1944. március 19-i német megszállását követően e hálózat kiegészítésére német

állomások épültek Pécs, Kecskemét, Celledömök, Lovászpata, Veszprém, Pápa és Szered körzetében. Az állomások pusztasorsolásából egyértelműen kitűnik, hogy elsősorban Bécs és környezete, illetve Budapest és a zalai magyar olajvidék, olajipar védelme volt a feladatuk, Északkelet- és Keletmagyarország - ezen belül Észak-Erdély - gyakorlatilag kívül esett a lokátorok hatósugarain. A magyar légvédelem és légvédelem központi harcálláspontja Budapesten, a Gellért-hegyben kiépített, úgynevezett „Szikla-központ”-ban működött. Az egész vázolt körzetet - tehát az Alpok vonalától keletre, egészen a Tiszántúlig terjedő hatalmas területet a Bécs melletti Cobenzben kiépített német központ fogta össze. Zalaegerszeg, mivel Bécs távolabbi megközelítési útvonalán fekszik, a német lokátorok által többszörösen lefedett területen helyezkedett el. A vázolt rendszer 1945 márciusában - a magyarországi elemek kiesésével - de még működött.

1944 januárjában a 15. amerikai légi hadsereg, mintegy 1500 repülőgéppel Dél-Olaszországban, Bari-Foggia térségében kiépített repülőterekre települt át. Ezzel Magyarország a nehézbombázók - B-17-es „Flying Fortress” („Repülő erőd”) és B-24-es „Liberátor” - hatósugarába került. Az 1944. április 3-ával megkezdődött sorozatos bombatámadások legfontosabb célpontjai a vasúti berendezések, pályaudvarok, rendező-pályaudvarok, állomások, vadászrepülőgépgyárak és olajipari berendezések voltak. Mint említettük, Zalaegerszeg vasúti mellékvonalon feküdt, így állomása csak a háború utolsó hónapjaiban vált fontosabbá. Akkor, amikor az ország területének nagyobb részét a Vörös Hadsereg már elfoglalta, és a német hadi gépezetnek egyetlen természetes kőolajforrása a zalai (lispei) olajmezők voltak. Az első bombatámadást a 15. amerikai légihadsereg gépei 1944. október 7-én hajtották végre Egerszeg ellen. Aznap reggel mintegy 700 nehézbombázó szállt fel Dél-Olaszországban a Bécs környéki kőolajfinomító bombázására. Mellékcélpontként bombázták a győri repülőteret és az érsektúrvári, komáromi pályaudvarokat is. Mintegy harminc gépből álló kötelék pe-

dig megtámadta Szombathely és Zalaegerszeg pályaudvarát, illetve vasútállomását. A második légitámadás december 6-án érte az állomást. Aznap 270 bombázó bevetésével támadták Sopront - ez pusztító erejű volt -, Nagycenket, Hegyeshalmot, Szombathelyet, Pozsonyt és Grazot, Maribort. Az egerszegi állomáson okozott károkat viszonylag hamar helyreállították. Egyik támadás sem volt pusztító erejű.

1944 végén Budapest körül bezárult a Vörös Hadsereg gyűrűje. A főváros ostroma nagy szovjet erőket kötött le. Az 1944. augusztus 20-ai jassi-kisinyovi áttérés óta szakadatlanul támadásban levő 2. és 3. Ukrán Frontok kifulladásra, és az arcvonalak a Dráva-Nagybajom-Balaton-Székesfehérvár dél-Bicske-Esztergom általános vonal magasságában megmerevedtek. A fővárosban ostromgyűrűbe szorult német-magyar erők felmentésére tett német kísérletek sikertelennek bizonyultak. 1945. február 13-án Budapest elesett. A második világháború utolsó német támadásának, a Balaton és Duna között megindított „Tavaszi ébredése” fedőnevű német ellentámadásnak sikertelenségét követően 1945 március 16-án lendült újra támadásba, Nyugat-Magyarország, majd Bécs elfoglalására a Vörös Hadsereg. A 3. Ukrán Front a főcsapást Székesfehérvár-Pápa-Sopron-Bécs irányába tervezte mérni. A balszárnyán, másodrendű irányba támadó erők feladata volt Szombathely-Zalaegerszeg elfoglalása és a Balatontól délre védő német-magyar erők bekerítése. Egerszeg irányába a 27. szovjet hadsereg erői törtek előre. Harckukát a 189. csatarepülő, majd a 262. éjszakai bombázó hadosztályok támogatták. Az amerikai légierő március 26-án bombázta utójára Szombathely pályaudvarát, majd a hadászati együttműködés követelményeinek megfelelően, hogy ne zavarják az előretörő szovjet csapatok harcászati légi erejének tevékenységét, a továbbiakban csak ausztriai célpontokat bombáztak.

A Vörös Hadsereg támadó csapatai előtti közlekedési, katonai és egyéb célokat mintegy 100-150 km mélységben bombázták, illetve fedélzeti fegyvereikkel támadták a szovjet csatarepülő és zuhanóbombázó kötelékeket. E támadások

teljesen váratlanul érték a városokat, pályaudvarokat és a lakosságot. Szinte nem is maradt idejük a védekezésre. A korábbiakban röviden bemutatott lokátorhálózat magyarországi állomásainak túlnyomó többségét a szovjet csapatok már fölszámolták, csak a bécsi hálózat déli és nyugati elemei működtek valamennyire ép állapotban még. A támadó szovjet csatarepülő kötelékek azonban többnyire alacsonyan repülve közelítették meg a célokat. A lokátorok észlelési magassága alatt repültek. Rácsapásaik nagyon gyorsak voltak. Ha egyáltalán megszólaltak a szirénák, és jelezték a légiriadót, akkor az már vagy a támadással egyidőben történt, vagy oly röviddel előtte, hogy nem lehetett hatékonyan védekezni. Ismereteim szerint a múzeum anyagát elpusztító szovjet légitámadást sem előzte meg riasztás. A vagonok bent álltak az állomáson, nem volt lehetőség kihúzni a nyílt vonalra. Közvetlen közelében pedig lőszer szállító vagonok is álltak. Feltehetően ez is közrejátszott a műtárgyak pusztulásában. Mivel március 27/28-ára a szovjet csapatok már jócskán megközelítették a város előterét - március 27-én a Vörös Hadsereg harcokosi egységei elfoglalták Tapolcát és környékét, majd szinte akadálytalanul támadtak tovább Egerszeg irányában -, a magyar közigazgatás és légoltalom is a városban a felbomlás, agonizálás állapotában volt. Teljes volt az összeomlás. Aki átélte azokat a napokat, emlékezhet rá, hogy az emberek egy része már a menekülésen törte ilyenkor a fejét, sőt az óvatosabbja el is indult. Nem véletlen, hogy alig készültek hivatalos feljegyzések, jelentések az eseményekről. A bombázásokról az előírásoknak megfelelően, a városi légoltalmi parancsnoknak, azaz a rendőrkapitánynak a támadást követő hat órán belül föl kellett terjesztenie az első, majd 24 órán belül az első összefoglaló jelentést. E jelentésekben részletesen le kellett írni a bombák pusztítását, a veszteségeket és a keletkezett károkat, illetve a tett intézkedéseket, a mentő munkák helyzetét... és így tovább. A zalaegerszegi támadásról eddig nem találtam semmilyen jelentést.

A szovjet bombatámadás gyakorlatilag zavartalan lehetett. A várost nem védte légvédel-

mi tüzérség. Ha volt is légvédelem - erre sincs nyom - az csak valamelyik ott állomásozó magyar vagy német alakulat csapatlégvédelme lehetett. A magyar és a német vadászipülő kötelékek tevékenysége is ugyancsak visszaesett. Erejük fölmorzsolódott az óriási - gyakran nyolc-tízszeres vagy még többszörös - túlerőben lévő amerikai légikötelékekkel vívott hősi és eleve reménytelen harcban. A közeli Szombathelyen állomásozó 101. magyar vadászipülő ezred, a félelmes hírvé „Pumák”, pont aznap, március 27-én települtek át új repülőterükre, az ausztriai Grosspeterdorfra, végleg elhagyva Magyarországot. A körzetet nem védte semmilyen vadászipülő kötelék.

Nagyon nehéz a szovjet okmányokból is kihámozni egy-egy támadás adatait. A szovjet csatarepülő századok bevetésére többnyire a harcban álló, előretörő csapatok kérései alapján adtak parancsot. A visszatérő kötelékek parancsnokainak nem kellett az amerikai hadászati bombázó kötelékek parancsnokaihoz hasonló, minden kérdésre részletesen kitérő írásos jelentést készíteniük. Legtöbbször elegendő volt szóban, vagy térképen jelenteni a bevetést, a bombatámadás végrehajtását és eredményeit. Ezek az adatok azután bekerültek az ezredek napi összefoglaló jelentéseibe, illetve naplóiba. Természetesen részletezés nélkül. Tapasztalataink bizonyítják, hogy legtöbbször a nyilvánvaló túlzásokat is elfogadták a jelentések során. Megjegyzem, ez nem valamiféle „szovjet sajátosság” volt, az amerikai jelentések „pontossága” is hasonló volt. Ha például elfogadnánk az 1944-április-június hónapokra vonatkozó légi-győzelmi jelentéseiket, akkor gyakorlatilag 1944 június közepétől egyetlen magyar és német vadászipő nem maradt volna hazánk légterében. Sőt szlovák sem! A jelentések szerint ugyanis a ténylegesen meglévő gépszám többszörösét lőtték le a légiharcok során. Hasonló volt a helyzet a bombatámadásokról szóló jelentéseknél is. Gyakran jelentettek megsemmisítettnek olyan célokat, ahol ugyancsak mellédobták a bombákat. Ezért célszerű minden bombázási vagy légiharc jelentést összevetni a támadást elszenvedő magyar város, terület légol-

talmi, légvédelmi jelentésével - ha megvan -, mert csak akkor kapjuk meg a valóságot megközelítő adatokat.

Ez volt a múzeum műtárgyai pusztulásának háttere. Szovjet levéltári forrásaim nem voltak. A történelmi feldolgozások, visszaemlékezések... stb. pedig csupán megjegyezték, hogy a 189. csatárepülő hadosztály kötelékei szünet nélkül támogatták a támadó csapatokat.

Budapest, 1996. május 23-án

Megjegyzés:

Mivel érdemi levéltári anyagokat nem tudtam felhasználni nem lábjegyeztem az írást.

Felhasznált fontosabb irodalom

1. VERESS D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája 1944-1945. Zrinyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984
2. PATAKY Iván - ROZSOS László - SÁRHIDAI Gyula: Légi háború Magyarország felett. I-II. Zrinyi Kiadó. Budapest, 1991-1992.
3. CZESANY, Maximilian: Allierter Bombenterror. Druffel Verlag. Leoni am Starnbeger See. 1986.
4. M. SZABÓ Miklós: A magyar királyi honvéd légierő a második világháborúban. Zrinyi Katonai Kiadó. Budapest, 1987.
5. DOMBRÁDY Lóránd - Tóth Sándor: A magyar királyi honvédség 1919-1945. Zrinyi Katonai Kiadó. Budapest, 1987.
6. BANNY, Leopold: Krieg im Burgenland. Verlag Nentwich-Lattner. Eisenstadt, 1983.
7. CARTER-MUELLER: The Army Air Force in World War II. Combat Chronology 1941-1945. Washington, 1973.

Situația aeriană din Zala, 1944-1945 (Contribuții la istoria Muzeului Național Secuiesc în timpul celui de-al doilea război mondial)

(Rezumat)

Conform izvoarelor cunoscute până acum, materialul evacuat în 1944 al Muzeului Național Secuiesc s-a distrus în timpul bombardării stației de cale ferată de la Zalaegerszeg (R. Ungară), în noaptea de 28/29 martie 1945.

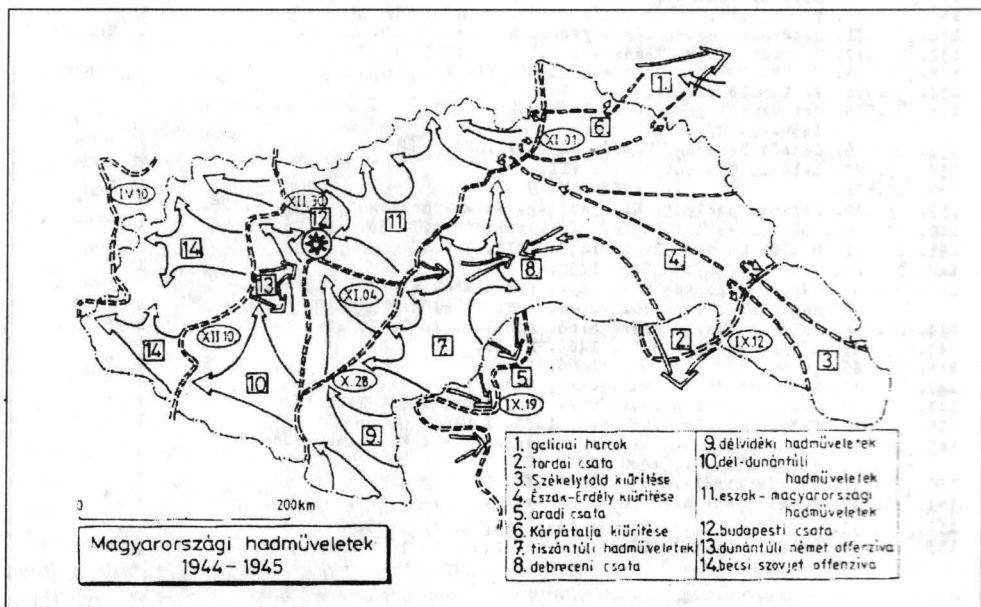
Autorul clarifică antecedentele și circumstanțele acestui atac aerian. În martie 1945 rețeaua de radiolocație antiaeriană germană și parțial și cea maghiară, subordonată acesteia, era încă în funcțiune, mai mult, acestea servesc în primul rând apărarea Vienei și întocmai a zăcămintului petrolifer din Zala - singura sursă de țiței în Europa, rămasă în acest moment în mâinile Germaniei. Orașul Zalaegerszeg însă, datorită poziției sale periferice, nici acum nu prezintă importanță strategică. Cu toate acestea, stația sa de cale ferată este bombardată, fără a se produce pagube mai importante, de două ori de către aviația americană, deja în 1944. La 16 martie 1945 Budapesta asediată este ocupată de Armata Roșie, și aceasta pornește din nou în atac pe frontul din vestul Ungariei, în stagnare de mai mult timp. Aviația sovietică atacă în zbor la mică înălțime, ceea ce explică faptul, de ce nu este interceptată de radiolocație, și de ce întârzie alarma aeriană la Zalaegerszeg. Stația este bombardată în scopul pregătirii atacului la sol, și după câteva ore orașul este deja ocupat. De aceea nu dispunem de rapoarte obișnuite, și inclusiv cei din oraș vor putea reconstitui evenimentele numai ulterior.

The Air-Raids in Zala between 1944-1945 (Data Concerning the History of the Székely National Museum during the 2nd World War)

(Abstract)

According to the sources known so far, the material of the Székely National Museum evacuated in 1944 was destroyed during an air-raid at the railway station at Zalaegerszeg (Hungary) in the night of 28/29 March 1944. The author clarifies the circumstances of this aerial attack. In March 1944 the radio location net of the German army and partly the Hungarian one were still functioning. Moreover, these were meant to protect Vienna and the petrol laymen

from Zala - the only source of petrol in Europe which at that moment was still in the hands of the Germans. The town of Zalaegerszeg, given its marginal position could not be an important strategical point even then. Even so its railway station was bombed, without any significant damages - twice by an American aircraft already in 1944. On the 16th of March 1945, the burned up town of Budapest is occupied by the Red Army which starts again the attack on the front of Western Hungary, a part that had for a long time stood untouched. The Soviet aircraft attacked flying at a low height, a fact which explains that it was not detected by the radio location, and why the air-alarm at Zalaegerszeg was so late. The station was being bombed in order to prepare the ground attack and in a few hours the whole town was occupied. That is why we do not have the usual common data, even those living in the town could reconstitute the events only later.

1. ábra A térképet a következő kötetből vettük át: Magyarország a második világháborúban, Lexikon A-Zs, MHTT, PETITREAL Kk. Bp. 1996, 291. o.

94

96.	23.536.	Váradhegyfoki Convent 1325. VI. 26.	1 drb.
97.	23.537.	Boleszló esztergomi érsek. Boleszló, 1326. V. 14. , V. 17. 1441. VI. 30.	1 "
98.	23.538.	Budai Káptalan, 1331.	1 "
99.	23.539.	Róbert Károly, Pozsony, 1337. IX. 7.	1 "
100.	23.540.	Nagymartonai Pál országbíró. H. n. 1340. I. 26.	1 "
101.	23.541.	" " " Visegrád, 1345. V. 15. 1349. IV. 25.	1 "
102.	23.542.	Hártya meghatározandó. 1349. IV. 25., IX. 15., 1355. XI. 29.	1 "
103.	23.543.	Nagy Lajos, Buda. 1354. IX. 22., 1360. III. 20.	1 "
104.	23.544.	Hártya meghatározandó. 1360. III. 20., 1364. IX. 1., 1753. I. 1.	1 "
105.	23.545.	Nagy Lajos, Visegrád. 1361. I. 17.	1 "
106.	23.546.	Váradi Káptalan, 1364. V. 11.	1 "
107.	23.547.	Budai Káptalan, 1374. XI. 4.	1 "
108.	23.548.	Leleszi Convent, 1381. III. 22.	1 "
109.	23.549.	Csanádi Káptalan, 1395. I. 27.	1 "
110.	23.550.	Zsigmond király, Visegrád. 1396. V. 31.	1 "
111.	23.551.	Budai Káptalan. 1402. V. 17.	1 "
112.	23.552.	Meghatározandó hártya. 1403. /?/, 1416..	1 "
113.	23.553.	Zsigmond király, Buda, 1407. III. 2.	1 "
114.	23.554.	" " " 1407. V. 31.	1 "
115.	23.555.	Besenyei János birtokait elzálogosítja. H. n. 1410. V. 30.	1 "
116.	23.556.	Zsigmond király. Visegrád, 1411. VII. 24.	1 "
117.	23.557.	Lővey család egysége Garai nádor előtt. Kárász, 1412. I. 14.	1 "
118.	23.558.	Eberhard szászrai püspök. H. n. 1415. I. 18.	1 "
119.	23.559.	Kövesligeti János, Máramarossziget, 1415. I. 22.	1 "
120.	23.560.	Dolhai László. H. n. 1420. I. 28.	1 "
121.	23.561.	Zsigmond király, Buda. 1420. II. 27.	1 "
122.	23.562.	" " " 1421. V. 10.	1 "
123.	23.563.	" " " Tata, 1425. V. 30.	1 "
124.	23.564.	" " " Buda, 1427. II. 3.	1 "
125.	23.565.	" " " , Pozsony, 1435. III. 20.	2 "
126.	23.566.	" " " 1429. VI. 24.	1 "
127.	23.567.	Pálóczi Mátyás országbíró, Helmeoz, 1431. X. 20.	1 "
128.	23.568.	" " " " Buda, 1436. XI. 24., 1469. XII. 10.	1 "
129.	23.569.	Leleszi Convent, 1439. III. 6.	1 "
130.	23.570.	I. Ulászló, Buda, 1443. I. 22.	1 "
131.	23.571.	Határozat emberölés ügyében. Medgyes, 1449. II. 6.	1 "papír
132.	23.572.	Hunyadi János, Temesvár, 1451. I. 15.	1 "
133.	23.573.	" " " Szécsén, 1452. VI. 14.	1 "papír
134.	23.574.	V. László király, Buda, 1456. IV. 2.	1 "
135.	23.575.	Szilágyi György és Valkóvidéki Benedek, Máramarossziget, 1456. V. 23.	1 " "
136.	23.576.	Técsői Biróság, Técső, 1456. VI. 24.	1 " "
137.	23.577.	Leleszi Convent, 1456. VII. 28.	1 " "
138.	23.578.	" " " 1457. IV. 9.	1 " "
139.	23.579.	Máramarosszigeti Előjáróság, Máramarossziget, 1457. V. 25.	1 " "
140.	23.580.	Upori László főispán, Máramarossziget, 1458. II. 28.	1 " "
141.	23.581.	Mátyás király, Buda, 1458. VIII. 7.	1 " "
142.	23.582.	" " " 1459. X. 18.	1 " "
143.	23.583.	János és András nagybányai porkolábok missilis levelai. Nagybánya, 1460-70. körül, nov. 11. előtt.	1 " "
144.	23.584.	Pálóczi László országbíró, Köhalm, 1462. V. 26.	1 "
145.	23.585.	Mátyás király, Buda. 1466. X. 16.	1 "
146.	23.586.	" " " 1466. X. 16.	1 "
147.	23.587.	Hozgonyi János országbíró, Buda, 1471. II. 18.	1 "
147.	23.588.	Bálint bácsai püspöki vikárius, Bács, 1571. III. 14.	1 "
148.	23.589.	Mátyás király, Visegrád, 1473. X. 16.	1 " "
149.	23.590.	Outhi Országh Mihály nádor és a titeli Káptalan, Buda, 1479. XI. 26., 1480. III. 10.	1 "
150.	23.591.	Mátyás király, Buda. 1482. XI. 5.	1 "
151.	23.592.	Kövesligeti Sandrin és Simon, H. n. 1484. III. 3.	1 "
152.	23.593.	" " " és testvére, H. n. 1485. IX. 30.	1 "
153.	23.594.	Bolti Balázs és László. H. n. 1487. V. 10.	1 "

155